2.3. Правова природа технології як об'єкта господарських відносин

Технологія як суспільно-економічний феномен

Люди з давніх-давен використовують у своїй діяльності найрізноманітніші знаряддя, починаючи з обробки каменя, дерева, шкіри, кісток, обігріву житла за допомогою вогню, виготовлення перших човнів та закінчуючи виробництвом високоточної електронної апаратури для сучасних космічних апаратів[272]. Історичний досвід показує те, що певні технічні пристосування, знаряддя чи винаходи за своїми характеристиками здатні визначати як тип економічних відносин, що виникають у певному

[272] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновськов. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 30.

суспільстві, так і його внутрішню структуру, тобто саме суспільство. Весь розвиток людської цивілізації безпосередньо пов'язаний з постійною технологічною еволюцією, яка, спираючись на накопичену сукупність природничонаукових знань, породжує нові галузі науки та техніки, формує матеріальну й інформаційну базу для подальшого розвитку цивілізації[273]. Саме вона становить стратегічний інтерес для суспільства та держави, оскільки її наявність дає змогу досягнути більш високих економічних та соціальних результатів розвитку. Власне наукові знання не є безпосередніми об'єктами суспільних відносин та результатом розвитку, вони знаходять свій зовнішній вияв у певних техніко-економічних розв'язаннях актуальних завдань, які у своєму найбільш загальному значенні і становлять зміст технології.

Наявність таких знань в їх сукупності, глибина їх проникнення в окремі галузі науки, техніки, народного господарства опосередковано визначає становище країни на міжнародній арені та її економічний капітал. За ними створюються нові робочі місця, підвищується соціальний статок населення та визначаються загальні характеристики суспільства, його структура, організація, система. З одного боку, технологія створюється через наявність і для задоволення певних потреб суспільства в цілому та окремих його інститутів, а з другого – на базі вже існуючої та впровадженої технології створюються все нові й нові технологічні розробки, тобто вона одночасно є результатом і джерелом для створення нових технологій[274]. Учені, які проводять свої дослідження в галузях прикладних наук, виділяють спеціальне поняття, що характеризує визначальні характеристики тієї чи іншої сукупності технологій і технологічних процесів, які відіграють фундаментальну роль у функціонуванні суспільства. Мова йде про технологічний уклад як конгломерат поєднаних «виробництв», що

[273] Деречин В. В. Системы технологии / В. В. Деречин, Ф. Е. Дубровин, В. В. Павленко. – Одесса : Агитатор, 2001. – С. 10–35.
[274] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновських. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 31.

охоплюють замкнуті виробничі цикли єдиного технічного рівня [275]. В економічній науці дане явище отримало назву «технологічна система»[276]. Таке поєднання є можливим за наявності певного кола технологій, на використанні яких базується переважна більшість виробничих процесів, а також їх подальше запровадження (втілення), що, у свою чергу, зумовлює їх значення для розвитку економіки.

Термін «технологія» можна зустріти майже в усіх галузях прикладних наук, сфера його застосування є досить широкою. Часто вживаними є такі поняття, як освітні, медичні, рекламні, політичні технології та ін. Суспільство настільки широко використовує цей термін, що його розуміння в окремих випадках зводиться до простої сукупності певних механізмів, які поєднані між собою та спрямовані на досягнення спільного результату. Проте це дуже багатогранне явище і визначати його таким чином недоцільно.

Перед тим, як проводити детальне вивчення цього поняття, необхідно визначити сектор економічних відносин, у яких має реалізовуватися технологія. У межах цілей цього дослідження автором було обрано ті технології, які впроваджуються до виробничої сфери народного господарства, безпосередньо пов’язані з переробкою/зміною певної сировини, оскільки саме вони здатні визначити характер цілого «технологічного укладу» («технологічної системи»), внести кардинальні або принаймні істотні зміни до існуючого способу виробництва, завдяки своїм властивостям спричинити суспільні зміни внутрішнього характеру. Саме їх вчені-економісти називають не тільки складовою всієї «цивілізації», а й основним чинником її матеріальної культури, що визначає всю «технічну» сторону її розвитку [277]. Аналогічними за значенням є технології, які опосередковуються у властивостях кінцевої продукції, отриманої в результаті функціонування іншої технології або ж технологічних процесів. Мова йде про технології, які лежать в основі товару, що безпосередньо

[275]Там само. – С. 31.
[276]Економічна енциклопедія / [відп. С. В. Мочерний]. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – С. 90–96.
[277] Система технологій : [підручник] / М. В. Остапчук, Л. В. Сердюк, Л. К. Овсянникова. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 7–10.

використовується споживачем. Як приклад можна навести технологію обробки відбитих сонячних променів у цифровий двозначний код (цифрову фотографію). У цьому випадку товаром виступатиме цифровий фотоапарат, у якому міститься технологія опрацювання зображення, але яку не можна віднести до виробничого сектору народного господарства, – виробничою виступатиме технологія виготовлення такого фотоапарату, але не технологія обробки зображення. Іноді вони корінним чином відрізняються одна від одної, але однаковою мірою здатні внести істотні зміни до національної економіки. Саме тому технологія, що втілена в кінцевому продукті/товарі, має набути правового захисту, аналогічного для виробничої технології.

Дослідження етапів технологічного розвитку та особливостей використання поняття «технологія» в галузях прикладних наук свідчить про відсутність одноманітного розуміння її сутності та тлумачення. Так, в етимологічному аспекті термін «технологія» походить від двох слів грецького походження: від «techne» – мистецтво, майстерність, уміння, ремесло та «1ogos» – слово, наука, вчити, знання, вчення, тобто наука про вміння, ремесло [278] . В економічних науках технологію розуміють як сукупність методів впливу знарядь праці на різноманітні властивості предметів праці, в результаті якого відбувається активна взаємодія людини з природою[279]. Технологія ж обробки будь-якого предмета праці виражається в технологічному процесі, тобто в процесі фізичного, хімічного, механічного впливу знарядь праці на предмети праці. Технологічні процеси визначаються домінуванням технологічного способу виробництва (єдність продуктивних сил і техніко-економічних відносин), у межах якого відбувається техніко-економічне поєднання працівника із засобами виробництва. Розрізняють технологічний спосіб виробництва («технологічний уклад», «технологічна система»), що базується на ручній, машинній і автоматизованій праці, а отже,

[278] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновськов. – К. : Центр учбов. літ-ри, 2007. – С. 22.
[279]Економічна енциклопедія / [відп. С. В. Мочерний]. – К. : Вид. центр «Академія», 2002. – 952 с.

і відповідну технологію[280]. Іноді в економічних працях подається визначення технології як сукупності застосованих на виробництві наукових знань[281]. Технологію у виробничій сфері розуміють як сукупність наукових та технічних знань про прийоми та засоби виробництва, його організації та управління в умовах посилення поділу праці, розвитку застосування машин для отримання продукції з певними споживчими якостями[282]. Також її визначають як сукупність виробничих методів та процесів у певній галузі виробництва, а також науковий опис способів такого виробництва[283]. Можна зустріти і такі дефініції технології: (1) сукупності знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; (2) сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо[284]. У цьому ж секторі економіки поряд із поняттям «технологія» існує термін «технологічна система», під якою розуміють об'єкт, який взаємодіє із зовнішнім середовищем, складається з великої кількості елементів, що взаємопов'язані між собою потоками і функціонують як єдине ціле із спільною метою – забезпечити економічно доцільне перероблення сировини на потрібну продукцію[285]. У свою чергу, під потоками, що пов'язують між собою елементи технологічної системи, розуміють матеріальні, енергетичні, інформаційні функціональні зв'язки[286]. У промисловості технологія розглядається як сукупність прийомів, способів отримання, обробки або переробки сировини, матеріалів, напівфабрикатів або виробів, які використовуються в різноманітних галузях промисловості. Під технологією розуміють самі операції добування, обробки, переробки, транспортування,

---

[280] Система технологій : [підручник] / М. В. Остапчук, Л. В. Сердюк, Л. К. Овсянникова. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 7–10/

[281] Антонюк Л. Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації / Л. Л. Антонюк, А. М. Поручник, В. С. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – С. 5.

[282] Там само. – С. 16.

[283] Большая советская энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – изд. 3-е. – М. : Сов. энциклопедия, 1976. – Т. 25. – 573 с.

[284] Словарь русского языка : 70 000 слов / [ред. Н. Ю. Шведова]. – М. : Рус. яз., 1991. – 917 с.

[285] Стабников В. Н. Общая технология пищевых продуктов / В. Н. Стабников, Н. В. Остапчук. – К. : Вища шк., 1980. – С. 23.

[286] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновських. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 23.

складування, зберігання, які є основною складовою частиною виробничого процесу, і в цьому аспекті вона ототожнюється з технологічними процесами. До складу сучасної технології в промисловості також включається і технологічний контроль виробництва. Ще одним із значень указаного терміна є описання виробничих процесів, інструкції з їх виконання, технологічні правила, вимоги, карти, графіки та інше[287]. Можна також зустріти визначення технології як сукупності способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій[288].

Досліджуючи вказані визначення, можна виділити певні характеристики технології, які є спільними для всіх сфер суспільного життя та економіки. По-перше, це системність технології. У будь-якій інтерпретації, у світлі будь-якої науки чи цілої галузі народного господарства це поняття звучить як «сукупність методів», «сукупність процесів», «сукупність знань, відомостей», «сукупність прийомів, способів». Технологія не є окремим механізмом, пристроєм, верстатом, способом, прийомом, методом, процесом, це завжди поєднання декількох/багатьох складових частин. При цьому таке поєднання не є хаотичним скупченням без всілякої мети та порядку, навпаки, це побудована в суворій послідовності та логічній взаємодії компонентів система, де кожна із її частин виконує свою функцію, що в сукупності дає очікуваний результат. В етимологічному значенні слово «система» походить від грецького «systema» – ціле, складене із частин, з'єднання. У найширшому значенні під системою розуміють сукупність елементів, у якій усі вони настільки тісно пов'язані між собою, що виступають до умов, що їх оточують, та інших систем як єдине ціле[289]. Будь-яка технологія являє собою систему складових, які поєднані спільною метою – виробництвом товарів/надання послуг. Усі її елементи включені в певному порядку до

[287]Новий тлумачний словник української мови : в 4 т. / [укл. В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2000. – Т. 4 : (РОБ - Я) – 2000.– 198 с.

[288] Советский энциклопедический словарь : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – М. : Сов. энциклопедия, 1989. – 1632 с.

[289]Данильян О. Г. Философия : учебник [для студ. высш. уч. зав.] / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – Х. : Прапор, 2005. – С. 479.

загального алгоритму функціонування самої технології, а також є взаємопов'язаними, виходячи з матеріального-просторового (фізичного) її компонування. Іншими словами, ми маємо два типи системних зв'язків: (1) функціональні (визначені загальним алгоритмом її роботи); (2) матеріальні (просторове компонування складових). На користь цього твердження свідчить і той факт, що самостійне використання відокремлених частин технології у виробничому процесі не надає можливості суб'єкту господарювання досягти економічного результату, який можна отримати від її втілення в цілому. Він може не завжди бути новим за своєю природою чи вже відомим науці та в сфері господарювання, проте використання технології дозволяє спростити його виробництво, зробити його менш витратним, істотно здешевити собівартість.

По-друге, слід указати на особливий елементний склад технології. Під її визначення підпадає велика кількість різноманітних об'єктів правового регулювання різних галузей права. Виходячи з наведених визначень, можна зробити висновок про те, що до складу технології входять (можуть входити): (1) виробничі методи і процеси; (2) наукові знання, відомості про послідовність окремих виробничих операцій (у тому числі в систематизованому вигляді для викладання як навчальної дисципліни); (3) результати науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, наукових досліджень, закріплені у відповідній технологічній документації; (4) права на використання об'єктів права інтелектуальної власності, що можуть бути підтверджені відповідними охоронними документами, які вказують на правомірність їх використання[290]; (5) механізми, устаткування, прилади, прибори, верстати і т. ін., які у своєму поєднанні спрямовані на виробництво товару/надання послуги.

По-третє, технології властиві специфічні внутрішні зв'язки між її складовими. Як уже було вказано вище, технологія є цілісною системою. Всі

[290] Деречин В. В. Системы технологии / В. В. Деречин, Ф. Е. Дубровин, В. В. Павленко. – Одесса : Агитатор, 2001. – С. 7–15.

її елементи обов’язково скріплені між собою певного роду та виду зв’язками, які мають функціональний характер, тобто спрямовані на виконання якогось завдання/призначення. Серед них доцільно виділити матеріальні, енергетичні, інформаційні зв’язки[291].

Під матеріальними зв’язками між складовими технології слід розуміти пряме фізичне поєднання, фізичний і матеріальний контакт окремих частин одна з одною та окремої частини з технологією в цілому. Як приклад такого зв’язку можна навести технологію розпилювання деревини на пиломатеріали (дошки, бруси тощо). В її основі лежить принцип розпилювання деревини, і, відповідно, більшість лісопильних приладів мають схожі елементи: валики для подання сировини, ножі (пили, цепи) для розпилювання, а також певну станину, основу, «кістяк», на якій усе вище перелічене закріплюється. Під матеріальними зв’язками слід розуміти саме поєднання таких складових частин, коли валики для подання сировини кріпляться до станини (основи), до якої також кріпляться і ножі (пили, цепи) для її розрізання. Тобто матеріальні зв’язки відповідають за те, яким чином скомпонувати всі складові технології для того, щоб досягти поставленої для неї мети у вигляді виробництва певної продукції або надання певної послуги.

Під енергетичними зв’язками, що поєднують технологію, слід розуміти ті напрямки та способи, за допомогою яких по складових елементах передається кінетична і механічна енергія від одного елемента до іншого, а також певний науково обґрунтований і теоретично доведений порядок такого передання від однієї частини до іншої, а також вид, кількість і джерело такої енергії.

Під інформаційними зв’язками розуміють способи та напрямки, за допомогою яких реалізуються функції збору, передання, обробки, збагачення та доведення до користувача інформації про стан технології, процесів та явищ, що тривають при її експлуатації, з використанням обраного комплексу

[291] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновськов. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 23.

технічних засобів її передання. Такими технічними засобами можуть бути «ручні» – пересилання листів, пакетів; «механічні» – тобто телефон, факс; «комп'ютеризовані» – з використанням електронно-обчислювальних машин (ЕОМ)[292]. Відповідно, ними є конкретні способи передачі інформації, що входять до її складу та дозволяють особам, що керують нею, дізнаватися про стан та стадію досягнення очікуваного ними результату.

Матеріальний зв'язок, певна взаємодія при передачі енергії по складових частинах, постійне інформаційне забезпечення такої передачі, що поєднані єдиною функціональною направленістю на досягнення якогось результату, – це ознаки внутрішніх зв'язків системи, яку являє собою технологія. Проте будь-яка система взаємодіє не лише зі своїми складовими частинами, а й із системами вищого, нижчого й такого ж рівня, тобто відбувається взаємодія з природним і штучним середовищем, що її оточує. Залежно від її характеру розрізняють системи відкритого та закритого типу[293]. Такий розподіл базується на засадах та способах впливу на неї навколишнього середовища.

Якщо проаналізувати перераховані вище специфічні внутрішні зв'язки технології в розрізі їх взаємодії зі зовнішніми чинниками, отримуємо такі висновки. Матеріальні зв'язки не можуть бути пов'язані з навколишнім середовищем, тому що являють собою цілісний, закритий комплекс механізмів і устаткування, основним завданням якого є виробництво певного продукту з мінімізованим втручанням людини в цей процес. Передання енергії проходить всередині самої технології, в межах взаємодії її складових частин. Зовнішня взаємодія відбувається лише при первинній передачі певної енергії до складових частин технології, проте така взаємодія не має вирішального характеру, що, у свою чергу, визначає технологію як відносно закриту систему. Факт існування інформаційних зв'язків говорить сам за себе. Інформація, яка передається за технологією, спрямована на користувача, який не входить і не може входити до її системи, тобто

[292] Деречин В. В. Системы технологии / В. В. Деречин, Ф. Е. Дубровин, В. В. Павленко. – Одесса : Агитатор, 2001. – С. 44.
[293] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновських. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 25.

відбувається взаємодія з людиною, яка, отримуючи цю інформацію, робить на її основі певні висновки та приймає виробничі рішення і скеровує функціонування технології в потрібному для неї напрямку. Виходячи із цього, технологія – це відносно закрита система, що все ж таки певним чином взаємодіє з навколишнім середовищем. При цьому така взаємодія не впливає на цілісність, має обмежений характер, не дає можливості повноцінного використання окремих складових технології та лише свідчить, що будь-яка технологія має здатність до модернізації, покращення, тобто має відносно динамічний характер. Ця її характеристика вказує на таку особливість технології, як відносну «закритість» її системотвірних елементів.

Функціональне поєднання різних елементів для досягнення єдиної мети зумовлює п’яту особливість технології – інтегративність. Етимологічний зміст цього терміна визначається як «відновлення»», «взаємодоповнення». Він також указує на стан пов’язаності окремих диференційованих частин і функцій системи/організму в одне ціле. У нашому випадку всі складові технології поєднані єдиним функціональним завданням – виробництвом певного товару/наданням послуги, і така спрямованість визначає тісний взаємозв’язок між її частинами. Кожний її елемент за своїм призначенням виконує свою роль, яка навіть може не відтворювати цілої картини того, що має бути кінцевим результатом. За допомогою окремої частини ми не зможемо виготовити той предмет або надати ту послугу, яка була запланована. Тільки у взаємопоєднанні, при використанні всієї сукупності складових, а також дотриманні обґрунтованого та визначеного порядку їх поєднання з’являється потенційна можливість його досягнення. Всі елементи технології знаходяться в нерозривному взаємозв’язку, без якого втрачається будь-яка їхня цінність, крім своєї власної. При цьому він не завжди має бути техніко-конструктивним, мова може йти і про нерозривне рольове чи функціональне поєднання. Інтегративність технології визначає потенційну можливість взаємодоповнення окремих її складових.

Виходячи з того, що технологія являє собою систему, поєднану внутрішніми матеріальними, енергетичними, інформаційними зв'язками, яка має специфічний елементний склад, нерозривність взаємозв'язку між складовими, наділена інтегративними властивостями, взаємодоповнюваністю її елементів, можна дійти однозначного висновку про те, що вона є цілісним об'єктом. Перелічені властивості технології визначають її здатність бути об'єктом суспільних відносин, що потребують відповідної правової регламентації чинним законодавством України.

Питання, пов'язані з нормативним регулюванням діяльності зі створення технологій та відносин щодо їх обігу, не залишались поза увагою науковців. На жаль, жоден із них так і не подав цілісної моделі господарсько-правового регулювання відносин, пов'язаних із їх обігом, розробленням, реалізацією та комерціалізацією. Проте певні теоретичні та практичні напрацювання, пов'язані з визначенням окремих аспектів використання технологій, зустрічаються в їх працях.

Так, М. Т. Пашута та О. М. Шкільнюк наводять поняття технології як спеціальної інформації, необхідної для «розробки», «виробництва» або «використання» виробів[294]. Таке визначення наведеного терміна є неповним, оскільки не характеризує всіх її складових, не дає можливості визначити її як окремий об'єкт правового регулювання. Не можна зводити поняття технології лише до спеціальної інформації, оскільки при цьому ігнорується комплекс об'єктів, які фактично використовуються в складі технології, а саме: технологічні процеси, методи, способи виробництва, які, окрім інформації, уміщують цілий ряд практичних напрацювань, а також усі прояви матеріального втілення технології. При використанні такого підходу виникає закономірне запитання: на що перетворюються ці відомості, якщо вони втілені на практиці? Не можна також не сказати і про те, що вказані науковці, визначаючи поняття «енергозбережної технології», тлумачать її як

[294]Пашута М. Т. Інновації: понятійно-термінологічний апарат, економічна сутність та шляхи стимулювання : навч. посібн. для вузів / М. Т. Пашута, О. М. Шкільнюк. – К. : Центр навч. літ., 2005. – С. 58.

спеціальний метод виробництва продукції з раціональним використанням енергії, що яскраво свідчить про відсутність єдиного методологічного підходу до розуміння сутності цього явища.

О. В. Богомолов, В. В. Деречин, Є. І. Хреновських визначають технологію як сукупність методів обробки, виготовлення, зміни стану, властивостей, форми сировини, матеріалу чи напівфабрикату, які використовуються в процесі виробництва для одержання готової продукції[295]. Автори вказують на те, що технологія, будучи за своєю природою системою взаємопов'язаних елементів, що втілюють у собі працю, предмет праці, засоби праці (засоби виробництва), є складовою всієї цивілізації[296]. Проте, роблячи акцент на інформаційній складовій технології, ці вчені не враховують матеріальний бік технології, майже нерозривний зв'язок її складових, не наводять прикладів та критеріїв їх розподілу, але зазначають, що розвитком технологій є безперервний процес удосконалення машин, механізмів, приладів, пристроїв у різних галузях промисловості, які спрямовані на полегшення умов праці, підвищення продуктивності, зручності, комфорту тощо. Це, у свою чергу, свідчить про поверховий аналіз змісту технології і додатково підтверджує відсутність єдиного методологічного підходу до розуміння його сутності.

Деякі вчені досліджують поняття технології в широкому та вузькому розумінні. Зокрема, П. І. Завлін акцентує увагу на тому, що під технологією в широкому сенсі слід розуміти явища та прийоми, які пов'язані з отриманням нових знань про процеси переробки, обробки різноманітних середовищ. До зазначених «середовищ» належать не тільки матеріальні ресурси (наприклад, метал, пластмаса, скло, хімічні речовини, рослинна сировина, устаткування), але й нематеріальні ресурси (інформація, управління, фінансові послуги, проектні та наукові розробки)[297]. У той же час

---

[295] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновських. – К. : Центр уч. літ., 2007. – С. 6–9.

[296] Там само. – С. 5–10.

[297] Инновационный менеджмент / [П. И. Завлин, А. К. Казанцев, Л. Э. Миндель и др.]; под ред. П. И. Завлина. – М. : СУМСК, 1998. – С. 55.

технологією у вузькому сенсі автор називає операції із видобування, переробки, транспортування, складання, збереження, передачі прав, пов'язаних із володінням, продажем та ін., що становлять підсистеми загальної системи виробничого процесу[298]. З описаною точкою зору можна погодитися тільки частково, оскільки при такому розподілі поза межами технології залишаються прилади та устаткування, за допомогою яких вона виконує основне своє призначення – виробництво певної продукції або надання послуг. У широкому розумінні аналізується лише інформація, яка буде отримана в результаті використання зазначених об'єктів[299]. Однак необхідно підтримати точку зору, запропоновану цим автором, оскільки в найбільш «загальному» розумінні технологія являє собою сукупність наукових відомостей, науково-практичної інформації, корисних знань про процеси, явища, закономірності та їх властивості, що виникають у процесі використання особливих технічних прийомів, способів, конструкцій, устаткування, обладнання, особливих речовин та матеріалів, особливих ресурсів. Визначаючи технологію, не можна забувати і про те, що у своєму складі вона є неоднорідною, у зв'язку із цим учені-економісти виділяють у ній декілька видів продуктів. Так, російські вчені С. Д. Ільєнкова, Л. М. Голберг, С. Ю. Ягудін виділяють три основні види складових технології: (1) матеріальний продукт; (2) енергетичний продукт; (3) інтелектуальний продукт. До матеріального продукту належить сировина, з якої виробляється продукція за допомогою технології; матеріали, за допомогою яких ця продукція набуває певного зовнішнього вигляду (наприклад, фарба); і продукція, яка в незмінному вигляді входить до складу готового товару (наприклад, чорнило для кулькової ручки). До складу інтелектуального продукту входять складові технології, які через свої характеристики можуть отримати правову охорону як об'єкти права інтелектуальної власності. Енергетичним продуктом є енергетичні ресурси,

[298] Там само. – С. 56.
[299] Там само. – С. 55.

які були витрачені на виробництво одиниці або партії продукції за допомогою технології. До складу витраченої енергії входять: (1) витрачена електрична енергія; (2) витрачена трудова енергія; (3) витрачена теплова енергія; (4) витрачена звукова енергія тощо.

Вважаємо за доцільне доповнити вказану точку зору в частині, що стосується матеріального продукту, а саме щодо визначення кола його складових частин. До вже зазначених необхідно віднести також і матеріальне втілення технології. У ході виготовлення експериментального зразка технології створений цілісний механізм також буде частиною технології. У будь-якому разі при впровадженні чи простому конструюванні матеріальне втілення технології буде містити в собі всю інформацію та відомості про всі її головні «секрети». Ігнорувати, залишати поза увагою вже створену (у фізичному сенсі) технологію, не враховуючи можливості її обігу та розповсюдження, неможливо. Саме тому матеріальне втілення технології є її обов'язковим елементом, а його передання належить до окремої і дуже важливої форми трансферу (передачі).

В. В. Титов, аналізуючи поняття технології, вказує на те, що під технологією слід розуміти насамперед систему інформації, що містить у собі наукові відомості, результати експериментів та дослідів, інформацію про способи та порядок використання технології. При цьому автор зауважує, що неправильною слід визнати загальноприйняту концепцію, згідно з якою технологію визнають конкретним об'єктом предметного типу, а вказаний предмет матеріальної природи, за своєю суттю, є інновацією[300].

Складність та неоднозначність природи технології потребує нетрадиційного індивідуального підходу до формування правового режиму їх використання. Серед запропонованих науковцями правових моделей регулювання відносин щодо реалізації та обігу технологій привертає увагу модель, запропонована В. Пантелєєвим та В. Наумовим, стосовно об'єктів

[300] Титов В. В. Трансфер технологий [Електронний ресурс] / В. В. Титов. – Режим доступу: http://www.metodolog.ru/00384/annot.htm.

права інтелектуальної власності, – поняття «синтезованого» («синтетичного») об'єкта правового регулювання. До такої категорії відносять ті об'єкти правового регулювання, що являють собою повноцінні об'єкти правовідносин, які вже захищені відповідними правовими механізмами і в результаті об'єднання яких з'являється абсолютно новий за своїми властивостями об'єкт, що має особливу цінність і може існувати тільки в результаті поєднання всіх його складових[301]. До таких об'єктів відносять пісню як «синтезований» об'єкт правового регулювання, у якому поєднуються авторські права на музику, текст і суміжні права у вигляді права на виконання, а також «інтернет-сторінки» як файли особливого формату, в яких поєднуються авторські права на зображення, текст, розміщення певних засобів індивідуалізації і т. ін.[302] Якщо проаналізувати кожну з указаних складових окремо, то стає очевидним, що всі вони складаються із самостійних об'єктів правового регулювання, а в результаті їх поєднання створюється новий об'єкт, який завдяки своїм властивостям має змогу задовольнити ті вимоги «споживача», які не здатний задовольнити жоден із перелічених елементів, узятих окремо.

Аналогічними характеристиками наділена і технологія. Вона також є поєднанням об'єктів, що можуть бути захищені в рамках інших галузей права, а результат такого поєднання набуває абсолютно нових якісних характеристик, що здатні задовольнити зовсім інші потреби безпосередніх споживачів таких об'єктів. На думку автора, називати таке поєднання вказаних елементів «синтетичним» є не зовсім правильно. Доцільніше використовувати термін «синтезований» об'єкт правового регулювання, оскільки це поняття вказує на появу нових його якостей та властивостей. При цьому також не можна повністю відкидати і властивість «синтетичності», оскільки такий об'єкт створений штучно, з усвідомленою метою досягнення конкретних результатів. Саме тому технологію можливо визначити як

[301] Степанов В. В. Правовая охрана технологий [Електронний ресурс] / В. В. Степанов. – Режим доступу: http://www.russianlaw.net/law/doc/a133_1.htm.
[302] Проблемы реализации авторских прав в сети Интернет [Електронний ресурс] / В. Наумов. – Режим доступу: http://www.russianlaw.net/law/doc/a09.htm.

«синтезований» об'єкт, що наділений «синтетичними» властивостями, і така специфіка віддзеркалюється на всіх етапах її трансферу – від моменту створення до моменту використання (втілення).

У чинному законодавстві України загальні засади правового регулювання статусу відносин, пов'язаних зі створенням і трансфером технологій, їх використанням, уже закріплені в окремих нормативно-правових актах. Насамперед слід назвати ЗУ «Про інноваційну діяльність» від 04.07.2002 р. № 40-IV [303] та ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» від 14.09.2006 р. № 143-V.[304] Існує також низка нормативно-правових актів, які визначають риси державного управління процесами втілення та використання технологій. Наприклад, ЗУ «Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій в Україні» від 09.04.2004 р. № 1676-IV закріплює організаційні та економічні заходи, за допомогою яких має бути досягнуто втілення наукоємних технологій до виробничого сектору національної економіки.[305] Прийнято низку підзаконних нормативно-правових актів, які регулюють окремі аспекти чи елементи тих суспільних відносин, що виникають із приводу створення, реалізації та передачі прав на них. На жаль, ці нормативні документи не подають належного та цілісного механізму правового регулювання всієї сукупності суспільних відносин, що пов'язані з установленням її правового режиму. На сьогодні істотного вдосконалення потребують як основоположні методологічні підходи та принципи правового регулювання вказаної галузі, так і окремі правові норми та механізми правозастосування, що стосуються певних аспектів обігу технологій. Чинні правові норми не відповідають тим вимогам, що висуваються до них із боку суб'єктів господарювання для залучення нових технологій до їхньої діяльності. Ще однією істотною проблемою господарського права слід

[303] Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.
[304] Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій : Закон України від 14.09.2006 р. № 143-V // Відом. Верхов. Ради України. – 2006. – № 45. – Ст. 434.
[305] Про загальнодержавну комплексну програму розвитку високих наукоємних технологій в Україні : Закон України від 09.04.2004 р. № 1676-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2004 – № 32. – С. 384.

визнати, на наш погляд, відсутність правового закріплення засобів, способів, прийомів державного регулювання створення, реалізації, застосування «фундаментальних» технологій, організаційних та економічних важелів, направлених на державну підтримку їх використання, що в умовах постійної жорсткої конкуренції може призвести до втрати конкурентоспроможності національної продукції на світовому ринку.

Досліджуючи сутність та наслідки реалізації технології, не можна не згадати про їх розподіл за критерієм тієї ролі, яку вони виконують чи здатні виконати в житті суспільства, відносинах, їх значення в економічному аспекті відповідності «технологічним укладам» (технологічним системам), а також за внутрішнім «інноваційним потенціалом». На підставі вказаного виділяють: 1) фундаментальні технології; 2) технології, що покращують уже існуючі; 3) мікротехнології; 4) псевдотехнології[306].

Найбільш корисними для економіки є технології, що мають «фундаментальний» («базовий», «ключовий», «визначальний») характер, а тому їм можна дати загальну назву «фундаментальні». Спробуємо з'ясувати, у чому саме полягають їх фундаментальні властивості, за допомогою висвітлення найбільш характерних ознак: (1) новизна (такі технології, як правило, базуються на нових відкриттях, що, у свою чергу, визначає потенційну можливість такої технології вплинути на існуючий технологічний уклад); (2) революційність (кардинальність змін, що настають зі втіленням технології); (3) незамінність (проявляється в тому, що без реалізації та застосування такої технології неможливе настання позитивних змін та зрушень виробничого характеру); (4) унікальність (кожна така технологія наділена певним комплексом позитивних характеристик та властивостей, яких не мають інші технології); (5) неминучість настання економічних змін (проявляється в тому, що при втіленні технологій, зміни суспільства та економічної системи обов'язково будуть). Серед прикладів утілення

[306]Данильян О. Г. Философия : учебник [для студ. высш. уч. зав.] / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. – Х. : Прапор, 2005. – С. 9.

«фундаментальної» технології можна назвати реалізацію Г. Фордом технології виробництва автомобілів конвеєрним методом, що в подальшому була використана майже всіма галузями економіки США, використання дифузійного апарата інженера Роберта (1865 р.) у цукровій промисловості, застосування процесу безперервного розливу сталі[307]. Виходячи з тієї ролі, яку відіграють «фундаментальні» технології, та їх потенціалу, першочерговим завданням державного управління економічним розвитком будь-якої держави є стимулювання їх розробки, застосування і втілення. У свою чергу, реалізацію вказаних процесів просто неможливо уявити без наявності чіткого правового середовища, яке б створювало належні засади такої реалізації та надавало б надійний захист прав і законних інтересів усіх учасників таких суспільних відносин, як приватних, так і публічних.

Кожна технологія має потенційну здатність змінити існуючі економічні відносини, соціальні інститути і структуру суспільства. Кожна з них наділена своїм власним внутрішнім «потенціалом», його наявність є невід'ємною ознакою її внутрішньої природи. Він полягає в її здатності бути основою для подальшого розвитку науково-технічного прогресу [308] . Так, будь-яка технологія має привносити в економіку істотні позитивні зміни – зміни, які спрямовані на створення нових товарів та послуг, суттєве зниження рівня витрат (ресурсних, енергетичних, трудових) для їх отримання (порівняно з наявним рівнем технологічного розвитку), що, у свою чергу, викликає необхідність зміни не тільки характеру праці, а й її ефективності та засобів виробництва. Зазначені зміни почасти потребують постійної взаємодії з науково-дослідною та освітньою сферами, безперервного розвитку фундаментальних та прикладних наук. У результаті перебігу перелічених процесів відбуваються позитивні суспільно-економічні зрушення, як-от: (1) ускладнення засобів та системи праці потребує високоосвіченого персоналу, що стимулює розвиток спеціальної системи освіти та діяльності

[307] Титов В. В. Трансфер технологий [Електронний ресурс] / В. В. Титов. – Режим доступу: http://www.metodolog.ru/00384/annot.htm.

[308] Артемьев Е. И. Изобретения. Новая техника. Управление / Е. И. Артемьев, Л. Г. Кравец. – М. : Экономика, 1974. – С. 4.

науково-дослідних установ; (2) істотне підвищення конкурентоспроможності виробленої продукції, товарів та послуг приводить до залучення додаткового фінансового капіталу, що, у свою чергу, істотно підвищує інвестиційний потенціал суб'єктів господарювання – резидентів; (3) зменшення витрат, пов'язаних зі створенням того чи іншого товару або послуги, зумовлює підвищення «екологічності» самої технології через зменшення сировинних витрат і шкідливості для навколишнього середовища. Названий механізм «позитивності» впливу технології на економіку країни дозволяє встановити «цінність» тієї чи іншої технології, а можливість досягти всіх указаних результатів або лише їх частини, ступінь «ймовірності» такого досягнення визначають її «ціну».

Особливо хотілося б зазначити, що поняття «технологія» застосовується ще й для позначення наук і відповідної навчальної дисципліни, яка, використовуючи як загальнонаукові, так і спеціальні методи пізнання, визначає специфіку перебігу відповідних технологічних процесів. Також можна зустріти дефініцію технології як науки, що займається питаннями отримання сировини та виготовлення з неї певної продукції, основне призначення якої полягає у визначенні фізичних, хімічних та інших закономірностей із метою використання у виробництві найбільш ефективних технологічних систем; як процесу послідовної зміни стану, властивостей, структури, форми та інших характеристик предметів праці з метою виготовлення певної продукції [309] . Предметом технології (як науки та навчальної дисципліни) є система уявлень, категорій, принципів і законів синтезу (проектування) ефективних технологічних процесів, які склалися в технології в процесі її становлення та розвитку[310]. Вона вивчає параметричні, морфологічні (субстратні) та функціональні описи технології.

Слід звернути увагу, що вітчизняне законодавство визначає технологію з різних позицій. Так, згідно з абз. 12 ст. 1 ЗУ «Про державне регулювання

[309] Деречин В. В. Система технологій : [підручник] / В. В. Деречин, О. В. Богомолов, Є. І. Хреновськов. – К. : Центр уч. Літ., 2007. – С. 23.
[310] Деречин В. В. Системы технологии / В. В. Деречин, Ф. Е. Дубровин, В. В. Павленко. – Одесса : Агитатор, 2001. – С. 11.

діяльності у сфері трансферту технологій» технологією визнається результат інтелектуальної діяльності, сукупність систематизованих наукових знань, технічних, організаційних та інших рішень про перелік, строк, порядок і послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації та зберігання продукції, надання послуг [311].

Об'єктом технології є наукові й науково-технічні результати, об'єкти права інтелектуальної власності (зокрема винаходи, корисні моделі, твори наукового, технічного характеру, комп'ютерні програми, комерційні таємниці, ноу-хау або їх сукупність), у яких відображено перелік, строк, порядок і послідовність виконання операцій, процесу виробництва та/або реалізації і зберігання продукції (абз. 7 ст. 1).

Наведена дефініція технології в ЗУ «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» не відповідає визначенням цього терміна в інших нормативно-правових актах. Так, у ЗУ «Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання»[312] від 20.02.2003 р. № 549-IV міститься визначення поняття «технології військового призначення», яка є одним із різновидів технологій за функціональним призначенням. Нею визнається спеціальна інформація в будь-якій формі (за винятком загальнодоступної інформації), необхідна для розроблення, виробництва або використання виробів військового призначення та надання послуг військового призначення (абз. 18 ст. 1). Ця інформація може надаватися у двох формах: а) технічних даних (проекти, плани, креслення, схеми, діаграми, моделі, формули, специфікації, програмне забезпечення, посібники та інструкції, розміщені на папері або інших, у тому числі й електронних, носіях інформації); б) технічної допомоги

[311] Основи технологій виробництва в галузях народного господарства : навч. посіб. / [Є. П. Желібо, Д. В. Анопко, В. М. Буслик та ін.]. – К. : Кондор, 2005. – С. 434.
[312] Про державний контроль за міжнародними передачами товарів військового призначення та подвійного використання : Закон України від 20.02.2003 р. № 549-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2003. – № 23. – Ст. 148.

(проведення інструктажів, надання консультацій, здійснення заходів із метою підвищення кваліфікації, навчання, практичного освоєння методів роботи)[313].

Таким чином, слід констатувати відсутність єдиного підходу до визначення технології у вітчизняному законодавстві як результату інтелектуальної діяльності, що містить певний набір відомостей, та як спеціальної інформації, необхідної для «розроблення», «виробництва» або «використання» виробів.

Ураховуючи всі наведені вище типові ознаки та характеристики, можна зробити узагальнювальний висновок про те, що під технологією як спеціальним суспільно-економічного феноменом слід розуміти актив суб'єкта господарювання, що є закритою системою взаємопов'язаних у суворій послідовності та логічній взаємодії компонентів, а саме: виробничих методів і процесів; відомостей про послідовність окремих виробничих операцій; результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, проектної документації; охоронних документів, що підтверджують правомірність використання об'єктів права інтелектуальної власності, які входять до її складу; механізмів, устаткування, приладів, приборів, верстатів і та ін., що нерозривно пов'язані між собою матеріальними, енергетичними, інформаційними зв'язками, взаємодія між якими за визначеним алгоритмом дозволяє реалізувати спільну мету – виробництво певного продукту чи надання певної послуги, які за своїми якостями та властивостями здатні внести кардинальні зміни до розвитку технологічного укладу та характеру виробництва з різноманітними соціальними наслідками. У сфері господарського обігу технологія може мати: (а) інформаційне втілення (інформація науково-технічного характеру, результати науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт та ін.); (б) інформаційно-матеріальне втілення (відокремлена технологічна лінія, експериментальне конструювання або складова цілісного майнового комплексу суб'єкта господарювання, до

[313]Там само. – С. 148.

виробничих фондів якого вже втілено технологію); (в) утілення як інноваційної продукції, що має функціонально-виробниче призначення[314].

Технологія як об'єкт інноваційного права

Питання, пов'язані з використанням інновацій, детально були вивчені цілим рядом учених-економістів, на особливу увагу заслуговують праці Г. Шумпетера; Д. Сахал; О. Б. Саліхової; Д. Є. Висоцького; С. В. Волдайцева, В. М. Гейця та ін.

На жаль, у працях учених-правників аналіз інноваційних правовідносин зустрічається досить рідко, а комплексні дослідження взагалі поодинокі. Особливо слід відзначити праці Ю. Є. Атаманової, яка вперше на національних теренах висунула цілісну та комплексну правову концепцію регулювання інноваційних правовідносин.

У межах чинного законодавства України суспільні відносини, що виникають із приводу створення, втілення та передачі прав на технологію, регулюються нормами інноваційного права та законодавства, що є відповідною складовою частиною господарського права України. Так, стаття 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність», визначаючи поняття інновацій, указує на новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, продукцію або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери.[315] У наведеній дефініції простежується те, що законодавець визначає технологію як об'єкт інноваційної діяльності та об'єкт власне інновацій.

В економічній науці склалось два головних підходи до розуміння сутності інновацій та визначення їх співвідношення з технологією. Перший підхід – це визначення інновації у вузькому розумінні. При застосуванні такого підходу інновація ототожнюється з новою технікою, технологією,

[314] Большая советская энциклопедия : в 30 т. / [гл. ред. А. М. Прохоров]. – изд. 3-е. – М. : Сов. энциклопедия, 1976. – Т. 25. – С. 14.
[315] Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

промисловим виробництвом[316]. До прибічників цієї теорії належать такі вчені-економісти, як Б. Твісс, Б. Санто, Ю. Яковець, В. Хіппель, Х. Рігс та ін.[317] Інновація у широкому значенні являє собою прибуткове використання ідей, винаходів у вигляді нових продуктів, послуг, організаційно-технічних та соціально-економічних рішень виробничого, фінансового, комерційного характеру[318]. Прихильниками цієї точки зору є М. Портер, П. Друкер, Д. Тідд, Д. Бессант, К. Павітт, Ю. Морозов[319]. Іноді також додатково виділяють ще одне розуміння інновації – інновація, що втілена в практику господарювання[320].

Як зазначає більшість учених, що досліджували ці питання, поняття інновацій є дуже широким і через це не може бути використаним при забезпеченні правового регулювання інноваційних правовідносин[321]. Як безпосередні об'єкти господарського обігу чинне законодавство України називає інноваційний продукт та інноваційну продукцію.

Закон України «Про інноваційну діяльність» визначає інноваційний продукт як результат виконання інноваційного проекту та науково-дослідну і (або) дослідно-конструкторську розробку нової технології (в тому числі інформаційної) чи продукції з виготовленням експериментального зразка чи дослідної партії і відповідає таким вимогам: (а) він є реалізацією (впровадженням) об'єкта інтелектуальної власності (винаходу, корисної моделі, промислового зразка, топографії інтегральної мікросхеми, селекційного досягнення тощо), на які виробник продукту має державні охоронні документи (патенти, свідоцтва) чи одержані від власників цих об'єктів інтелектуальної власності ліцензії, або реалізацією (впровадженням) відкриттів, при цьому використаний об'єкт інтелектуальної власності має бути визначальним для даного продукту; (б) розробка продукту підвищує

[316] Атаманова Ю. Є. Теоретичні проблеми становлення інноваційного права України: [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : Факт, 2006. – С. 14.
[317] Там само. – С. 14.
[318] Там само. – С. 14.
[319] Там само. – С. 14.
[320] Там само. – С. 14–15.
[321] Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – С. 242–247.

вітчизняний науково-технічний і технологічний рівень; (в) в Україні цей продукт вироблено (буде вироблено) вперше, або якщо не вперше, то порівняно з іншим аналогічним продуктом, представленим на ринку, він є конкурентоспроможним і має суттєво вищі техніко-економічні показники.[322] Із цього випливає однозначний висновок про те, що технологія може являти собою інноваційний продукт, оскільки для них є спільними майже всі істотні ознаки.

Таку думку підтверджує й Ю. Є. Атаманова, яка, досліджуючи питання, пов'язані з упровадженням інновацій, указує на особливий характер технології[323]. Ця точка зору підтримується абсолютно всіма вченими, які здійснюють свої дослідження у сфері інноваційної діяльності. На жаль, більшість із них оминули аналіз особливостей співвідношення понять технології та інновації, проте певні напрацювання мають місце і необхідно їх розглянути дещо детальніше.

Ю. Є. Атаманова вказує на можливість отримання технології як кінцевого результату реалізації інноваційних продуктів поряд з інноваційною продукцією та інноваційним виробництвом[324]. З такою позицією можна погодитися тільки частково, оскільки технологія в такого роду відносинах може бути кінцевим результатом здійснення інноваційної діяльності (результат упровадження інноваційних продуктів), а може набути форми інноваційної продукції, в той же час технологія, яка існує до (або поза) інноваційного процесу, має можливість стати джерелом інших інновацій. Зводити поняття технології лише до результату реалізації інноваційних продуктів не слід, тому що її багатогранність, економічне і соціальне значення виступають підставою для більш широкого її подальшого використання.

---

[322] Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV // Відом. Верхов. Ради України. – 2002. – № 36. – Ст. 266.

[323] Атаманова Ю. Є. Господарсько-правове забезпечення інноваційної політики держави : [монографія] / Ю. Є. Атаманова. – Х. : ФІНН, 2008. – С. 82–121.

[324] Там само. – С. 252.

Для розмежувати уточнення співвідношення понять «інноваційний продукт», «продукція» і «технологія» доцільно розглянути їх у розрізі поділу останньої на технології, що втілені в товарі (продукції), та технології, які призначені для виробництва (товари і послуги зі звичайним рівнем споживчих властивостей). Такий підхід дозволить визначити правову кваліфікацію зазначених об'єктів в інноваційних відносинах, а також змоделювати отриманий механізм правової регламентації відносин, пов'язаних із створенням, переданням прав та реалізацією технологій.

Як уже раніше вказувалося, технології можна розділити на ті, що втілені в певному товарі, а також ті, за допомогою яких здійснюється виробництво продукції. Ці різновиди технології дуже тісно між собою взаємопов'язані, оскільки взаємодіють в одних і тих же виробничих відносинах і не дають змогу однозначно встановити, який із них відіграватиме визначальну роль. Таким чином, не можна встановити, яка технологія визначатиме іншу – «виробнича» чи «товарна».

Ураховуючи те, що в результаті функціонування технології виникає товар, який наділений унікальними споживчими якостями, або ж товар із підвищеними показниками конкурентоспроможності чи товар, наділений властивостями нової технології, його «особливість» буде визначатися природою тією технологією, яка лежить в основі технології такої продукції. У цьому разі мова йде про товари, які можна позначити як «матеріальне втілення технології», оскільки саме вони являють собою її фактичне відтворення, містять унікальні споживчі характеристики, особливість яких здатна змінити наявний виробничий сектор національної економіки України. Вважаємо, що саме таку технологію слід визнати одним із видів інноваційної продукції, а відповідне втілення технології визначати як товарно-функціональну технологію.

Наступним різновидом, про який ітиме мова, є технологія, за допомогою якої здійснюється виробництво продукції, безпосередньо пов'язаної з переробкою певної сировини. Її головне призначення та основна сфера

використання, на нашу думку, дозволяє присвоїти їй назву «промислової технології» (технології масового виробництва). Результатом її функціонування не завжди є створення товарів, які наділені унікальними споживчими властивостями. У цьому випадку може йтися про виробництво товарів із звичайними характеристиками, проте використання технології такого роду надає можливість істотно підвищити рівень конкурентоспроможності отриманої продукції (послуг). Таким чином, промислова технологія (масового виробництва) може бути як тісно пов'язаною з товарно-функціональною, так і взагалі не взаємодіяти.

Наявність промислової технології вказує на те, що в інноваційних відносинах цей об'єкт може виступати як інноваційний продукт, реалізований у межах певного інноваційного проекту. У той же час слід підтримати думку Ю. Є. Атаманової, що технологія може бути і кінцевим результатом реалізації інших інноваційних продуктів (тоді мова йтиме про таку форму залучення технології до господарського обігу, як її втілення у фонди певного суб'єкта господарювання та включення до його майнової основи).

Ураховуючи всі наведені твердження, доходимо висновку про те, що технологія є специфічним інноваційним продуктом, який займає центральне місце в усій системі інноваційних об'єктів, потенційно здатний давати максимальний інноваційний ефект від реалізації у виробничому секторі національної економіки України. Вона може виступати в господарському обігу як інноваційна продукція (коли йдеться про товарно-функціональну технологію), а також як результат реалізації інших інноваційних продуктів (у такому разі технологія – це результат інноваційної діяльності).

Вважаємо, що в кінцевому підсумку технологія може бути визнана системним поєднанням об'єктів права інтелектуальної власності, яке визначає найбільш істотні (сутнісні) характеристики технологічного процесу виробництва товарів чи надання послуг і передбачає конкретні шляхи їх комерціалізації.

При цьому технологію слід кваліфікувати як «синтезований» об’єкт права інтелектуальної власності з огляду на таке:

1. Технологія – це система складових, нерозривно поєднаних специфічними зв’язками, що наділена ознаками «інтегративності». Це визначає повну автентичність характеристик «синтезованого» об’єкта (технології) в частині системності поєднання і глибини взаємопроникнення складових.

2. Усі частини технології поєднані між собою єдиним функціональним призначенням – виробництвом товарів/наданням послуг. Це вказує на особливий характер існуючих зв’язків та цільове (рольове) призначення елементів, що також підтверджує наявність спільних ознак порівнюваних об’єктів. У разі порушення встановленого порядку перебігу технологічних процесів таке призначення буде втрачено і не дасть можливості отримати очікуваний економічний ефект.

3. Результат використання технології наділений такими споживчими властивостями, рівень яких не був відомий раніше, чи існуючий рівень технологічного розвитку не давав можливості їх отримання, або ж використання технології дозволяє істотно здешевити процес отримання такого результату, чи результат такого використання являє собою нову технологію. Такі властивості можуть бути досягнуті лише при цілісному використання взаємопов’язаних внутрішніх елементів технології, що поєднані спеціальним чином на двох рівнях: (а) загальним алгоритмом її функціонування; (б) матеріально-просторовим поєднанням. Наявність особливого результату використання вказує на особливу цінність поєднання частин у ціле, оскільки саме воно в кінцевому своєму підсумку дає можливість отримати товар із підвищеними показниками конкурентоспроможності.

4. Поєднання складових технології не є природним, воно створене внаслідок свідомих інтелектуальних дій розробника, що вказує на її «синтетичний» характер. Об’єкт дослідження являє собою «штучний» об’єкт

суспільних відносин, що був створений унаслідок науково-технічного розвитку, є продуктом діяльності людини.

5. Технологія базується на об’єктах права інтелектуальної власності, які є її частиною та визначають основні техніко-економічні характеристики.

6. Об’єкти права інтелектуальної власності внаслідок їх особливого поєднання та внутрішньої інтеграції набувають свого подальшого розвитку й практично використовуються саме в складі технології. Вона дає можливість високого ступеня комерціалізації таких об’єктів, поєднує в єдине ціле їх характеристики з метою отримання результату більш високого рівня, ніж той, що мав бути отриманий при розрізненому їх використанні.

Технологія як об’єкт права інтелектуальної власності

Ураховуючи те, що будь-яка технологія базується на нових знаннях, сучасних наукових роботах, результатах науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, очевидним є те, що технологія пов’язана з об’єктами права інтелектуальної власності. Такий зв'язок є настільки тісним, що на перший погляд технологія постає звичайним об’єктом права інтелектуальної власності, проте в ході більш детального вивчення виявляється цілий ряд суттєвих розбіжностей, що дозволяють дійти до висновку про їх відмінність. Об’єкти права інтелектуальної власності передусім містять у собі результати наукової і творчої діяльності, є одними з найбільш «наукоємних» об’єктів господарського обігу, які наділені високою потенційною здатністю забезпечити досягнення високих економічних результатів від їх безпосереднього використання. Проте законодавство про інтелектуальну власність не охоплює своїм регулюючим впливом повністю всю творчу діяльність і всі відносини щодо її об’єктів. Навіть сама по собі творча діяльність є поняттям набагато ширшим, аніж поняття інтелектуальна діяльність [325] . Іншими словами, певний пласт уже наявних суспільних

[325]Право інтелектуальної власності : академ. курс : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / [О. А. Підопригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб’язко, П. П. Крайнєв та ін.]; під. ред. О. А. Підопригори, О. Д. Святоцького. – К. : Концерн «Видавн. Дім «Ін Юре», 2002. – С. 29–32.

відносин, що виникає з приводу використання вказаних об'єктів, не врегульований за допомогою правових норм[326].

Діяльність, пов'язана зі створенням технологій, безсумнівно, є творчою, проте чинне законодавство України, яке регулює відносини, пов'язані з використанням об'єктів права інтелектуальної власності, не відносить технологію до їх числа. І в рамках такої законодавчої галузі немає положень, що прямо чи опосередковано дозволяють дійти висновку про можливість її визнання об'єктом права інтелектуальної власності. З іншого боку, відсутність нормативної визначеності місця технології серед об'єктів цивільних прав не є підставою для висновку про те, що немає зв'язку між нею та іншими об'єктами права інтелектуальної власності. Так, цікавою є думка із цього приводу О. Д. Святоцького, який пропонує надавати такого роду відносинам правову охорону за допомогою інших, не спеціальних (щодо права інтелектуальної власності) норм[327]. Питання, що пов'язане з визначенням місця технології як окремого об'єкта господарського обороту, є дискусійним та жваво обговорюється серед науковців. На сьогодні вже можна виділити дві основні групи вчених, що дотримуються протилежних поглядів. За першою позицією, що характерна для вчених цивілістичного напряму, технологія становить лише сукупність об'єктів права інтелектуальної власності й тому має бути захищена саме нормами цієї галузі права як нового або ж комплексного об'єкта правового регулювання. На підтвердження цієї точки зору С. Ю. Погуляєв, трактуючи поняття технології, зводить його до сукупності об'єктів права інтелектуальної власності[328]. Автор хоча й указує на технологію в широкому і вузькому значеннях, проте залишає поза увагою цілу низку важливих її характеристик,

---

[326] Там само. – С. 32.

[327] Право інтелектуальної власності: академ. курс : підручн. для студ. вищ. навч. закл. / [О. А. Підопригора, О. Б. Бутнік-Сіверський, В. С. Дроб'язко, П. П. Крайнєв та ін.]; під. ред. О. А. Підопригори, О. Д. Святоцького. – К. : Концерн «Видавн. Дім «Ін Юре», 2002 – 672 с.; Правове забезпечення інноваційної діяльності в Україні: питання теорії та практики / О. Д. Святоцький, П. П. Крайнєв, С. Ф. Ревуцький. – К. : Концерн «Видавн. дім «Ін Юре», 2003. – С. 32.

[328] Погуляєв С. Ю. Передача технології як вклад в просте товариство : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / С. Ю. Погуляєв. – Х., 2002. – С. 5.

таких, як цілісність, неможливість виокремлення окремих її частин без втрати її комерційної вартості та інтегративність. І в широкому, і у вузькому значенні автор обмежує технологію лише сукупністю знань та інформації. За другим підходом, характерним для вчених господарсько-правового спрямування, технологія розглядається не тільки як об'єкт права інтелектуальної власності, а визнається основним об'єктом інноваційного права, подальшою розробкою об'єктів права інтелектуальної власності. Тому правове регулювання відносин, пов'язаних зі створенням та реалізацією технологій, має здійснюватися нормами господарського права.

Як уже було зазначено, об'єкти інтелектуальної власності є складовими частинами технології. За своєю природою вони є дуже різноманітними та охоплюють широку сукупність суспільних відносин[329]. Проте не всі з них можуть стати складовою технології, а тим паче визначити її характер та особливості. У зв'язку із цим виникає питання: які об'єкти права інтелектуальної власності можуть бути використані при створенні технології і яке значення вони мають?

Відповідно до положень ст. 1 ЗУ «Про інноваційну діяльність України» інновації – це, насамперед, новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоспроможні технології, а потім уже продукція або послуги чи організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру. Таким чином, чинне законодавство України визначає, що технологія є нормативно закріпленим основним і визначальним об'єктом інноваційної діяльності. Спробуємо дослідити, яким же чином співвідносяться інновації та об'єкти права інтелектуальної власності.

В. В. Бабаєв, звертаючи увагу на прямий та безпосередній зв'язок між інноваційною діяльністю та інтелектуальною власністю, наводить класифікацію об'єктів права інтелектуальної власності за таким критерієм, як ступінь залучення до інноваційної діяльності, та пропонує розділити всі

[329] Там само. – С. 35.

об’єкти права інтелектуальної власності на три великі групи [330]. Автор відносить до об’єктів, що мають «потенційну» здатність увійти до складу інновацій: 1) в авторському праві – науково-технічну інформацію, комп’ютерні програми, компіляції баз даних; 2) у промисловій власності – винаходи, корисні моделі, промислові зразки, комерційне (фірмове) найменування, географічне зазначення походження товарів, знаки для товарів та послуг, топографії інтегральних мікросхем, сорти рослин, «ноу-хау»а[331].

Перелічені об’єкти мають «ознакоутворювальне» значення для змісту технології. Вчені, які досліджують питання, пов’язані з утіленням технологій та інновацій, одностайні у своїх висновках: винаходи, корисні моделі та промислові зразки – це ті об’єкти права інтелектуальної власності, на яких ґрунтується технологія, оскільки в них наявний внутрішній технічний потенціал, що здатний викликати структурні зміни у виробничій сфері національної економіки.

Засоби ж індивідуалізації товарів та виробників продукції виконують, на нашу думку, допоміжну роль у складі технології. Виокремлюючи той товар, що створюється за допомогою технології, вони сприяють тим самим і її просуванню на ринку та надають цілісного, завершеного вигляду, що дозволяє говорити про технологію як самостійний об’єкт правового регулювання.

Спираючись на дослідження інших науковців, зокрема Ю. Є. Атаманової, та власні висновки щодо співвідношення об’єктів права інтелектуальної власності і технологій, можна запропонувати таку їх класифікацію залежно від ролі, яку вони відіграють у визначенні функціональної спрямованості технологій: (а) визначальні (кваліфікуючі) – винаходи, корисні моделі, нові сорти рослин та породи тварин; (б) другорядні – промислові зразки, «ноу-хау», твори, комп’ютерні програми; (в) допоміжні – засоби індивідуалізації товарів. Наведена класифікація

[330] Бабаев В. Виды объектов интеллектуальной собственности в инновационной деятельности / В. Бабаев // Підприємництво, господарство і право. – 2003. – № 9. – С. 68–71.
[331] Там само. – С. 68–71.

об’єктів права інтелектуальної власності у співвідношенні з технологіями відіграватиме вирішальне значення при формуванні державної технологічної політики і моделюванні засобів безпосереднього впливу органів державної влади та місцевого самоврядування на суспільні відносини, пов’язані зі створенням, переданням прав і втіленням технологій, із метою виявлення об’єктів впливу, підтримка яких дасть більший економічний ефект.

Досліджуючи аспекти співвідношення технології та об’єктів права інтелектуальної власності, доходимо висновку, що технологія не тільки нерозривно пов’язана з об’єктами права інтелектуальної власності, але й визначається ними. Ступінь такого зв’язку настільки високий, що дозволяє віднести технологію до категорії останніх. При цьому виходимо з того, що технологія – це цілісний об’єкт суспільних відносин, а на сьогодні в рамках права інтелектуальної власності технологія як окремий об’єкт не передбачена, вона може отримати захист лише за частинами: засобами авторського права, права промислової власності та засобів індивідуалізації товарів і послуг, а також їх виробників у господарському обороті тощо. За своїми властивостями вона розрахована на виробництво певного продукту (товару), що свідчить про наявність способів її комерціалізації ще на стадії планування та розробки. У свою чергу, право інтелектуальної власності не дає можливості належним чином захистити права розробників технології в ході її реалізації у виробничій сфері господарювання. У той же час технологія складається з елементів, що належать до об’єктів права інтелектуальної власності, властивості яких дозволяють здійснити всі необхідні дії для їх застосування при виробництві продукції (виконанні робіт, наданні послуг) із дотриманням належних володільцям монопольних прав завдяки отриманню на них охоронних документів.

В юридичній науці існує спеціальний термін, який характеризує специфічні об’єкти правового регулювання, що за своєю природою являють систему інших об’єктів, тісно пов’язаних між собою. Мова йде про так звані

синтетичні (синтезовані) об'єкти правового регулювання[332]. «Синтезованим» об'єктом правового регулювання є система об'єктів, що здатні самостійно виступати в господарському обороті, проте їх спеціальне системне поєднання, ступінь внутрішньої інтеграції дозволяють їм у своїй сукупності задовольнити ті споживчі потреби, які вони не можуть задовольнити окремо. При цьому їх поєднання має нерозривний характер, оскільки порушення цілісності системи складових «синтезованого» об'єкта призводить до повної втрати високого рівня споживчих якостей отриманого результату[333]. На нашу думку, технологія за своєю сутністю є «синтезованим» об'єктом права інтелектуальної власності, що має «синтетичний» характер, з огляду на таке:

1) технологія – це система складових, нерозривно поєднаних специфічними зв'язками, яка наділена ознаками «інтегративності». Це визначає повну автентичність характеристик «синтезованого» об'єкта і технології в частині системності поєднання і глибини взаємопроникнення складових;

2) усі частини технології поєднані між собою єдиним функціональним призначенням – виробництвом товарів чи наданням послуг. Це вказує на особливий характер існуючих зв'язків та цільове (рольове) призначення елементів, що також підтверджує наявність спільних ознак порівнюваних об'єктів. У разі порушення встановленого порядку проходження технологічних процесів таке призначення буде втрачено і не дасть можливості отримати очікуваний економічний ефект;

3) результат використання технології наділений такими споживчими властивостями, рівень яких не був відомий раніше, чи існуючий рівень технологічного розвитку не давав можливості їх отримати, або ж використання технології дозволяє істотно здешевити процес отримання

---

[332]Степанов В. В. Правовая охрана технологий [Електронний ресурс] / В. В. Степанов. – Режим доступу: http://www.russianlaw.net/law/doc/a133_1.htm.

[333]Интернет: новые горизонты авторского права. Новые юридические проблемы и уникальные методы защиты авторских прав [Електронний ресурс] / В. Наумов. – Режим доступу: http://www.internit.ru/1999/bs99/0011.html.

такого результату, чи результат такого використання являє собою нову технологію. Такі властивості можуть бути досягнуті лише при цілісному використанні взаємопов'язаних елементів технології, що поєднані на двох рівнях: (а) загальним алгоритмом функціонування; (б) матеріально-просторовим поєднанням. Наявність специфічного результату застосування вказує на особливу цінність поєднання частин у ціле, що, власне, і дає можливість отримати товар із підвищеними показниками конкурентоспроможності.

4) поєднання складових технології не є природним, воно створене внаслідок свідомих інтелектуальних дій розробника, що вказує на її «синтетичний» характер. Об'єкт дослідження являє собою «штучний» об'єкт суспільних відносин, виникнення якого зумовлене науково-технічним процесом і який належить до продуктів діяльності людини;

5) технологія ґрунтується на об'єктах права інтелектуальної власності, які є її невід'ємними частинами та визначають основні техніко-економічні характеристики;

6) об'єкти права інтелектуальної власності внаслідок їх особливого поєднання та внутрішньої інтеграції отримують свій подальший розвиток та практичне застосування саме в складі технології. Вона дає можливість активної комерціалізації таких об'єктів, які поєднує в ціле завдяки взаємодоповненню їх характеристик з метою отримання результату вищого рівня, ніж той, що мав бути отриманий при розрізненому їх використанні.

Таким чином, технологія являє собою синтезований об'єкт права інтелектуальної власності, що має синтетичний характер і є системним поєднанням об'єктів права інтелектуальної власності, яке визначає найбільш істотні (сутнісні) характеристики технологічного процесу виробництва товарів чи надання послуг, що полягає в подальшій розробці та вдосконаленні таких об'єктів, включає в себе конкретні шляхи його комерціалізації та набутий досвід використання.

Вивчаючи особливості перебігу суспільних відносин, пов'язаних зі створенням, передачею прав та втіленням технології, слід звернути увагу, що фактично при створенні технології може йти мова про появу ще одного нового об'єкта права інтелектуальної власності – компонування складових (елементів) технології. Для належного функціонування технології не достатньо простого системного поєднання її складових, організації перебігу внутрішніх зв'язків, необхідно також дотримуватися певних суворих правил компонування її частин в єдине ціле. У свою чергу, таке компонування повинно мати два рівні: (1) функціональне поєднання складових, визначене загальним алгоритмом роботи функціонування технології; (2) матеріально-просторове компонування елементів реалізації технології. Саме цей об'єкт містить у собі інформацію про головні техніко-фізичні особливості перебігу внутрішніх технологічних процесів, що в багатьох випадках визначатиме можливість відтворення головних складових технології. Порушення правил компонування технології призведе до відсутності ознак системності, цілісності, інтегративності. Правове регулювання відносин щодо компонування складових технології, вважаємо, доцільно закріпити в нормах інституту права інтелектуальної власності, оскільки за своєю природою воно є саме таким об'єктом, який здатний відтворити всі функціональні аспекти технології внаслідок її високої інформаційної місткості. Законодавче забезпечення відносин щодо компонування складових технології належить до передумов формування ефективного правового поля для регулювання діяльності зі створення, передачі прав та втілення технологій.